

III. FEJEZET

A sport kialakulása és szerepe az egyes kulturákban

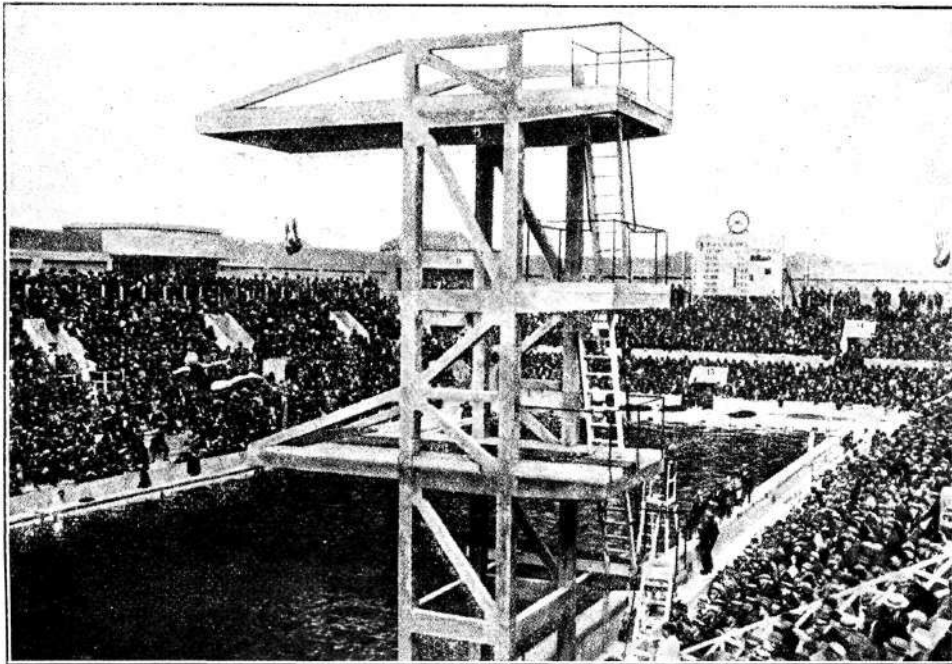
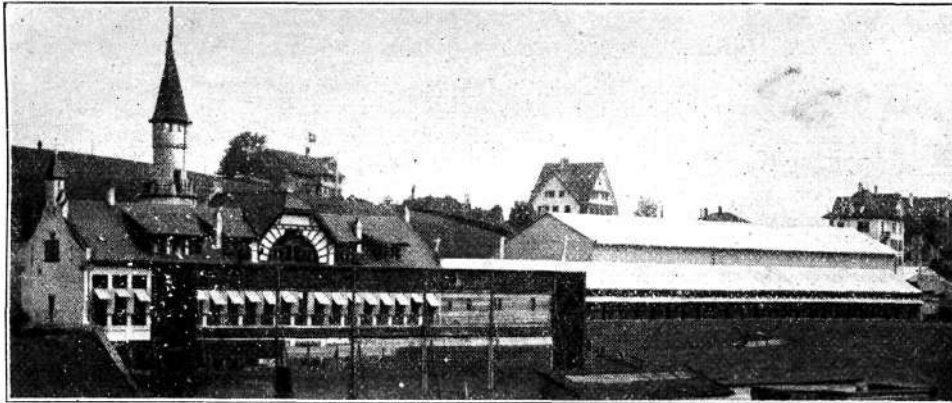
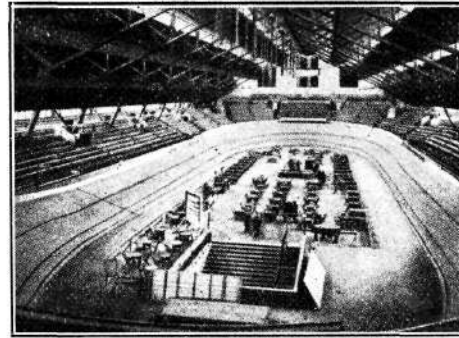
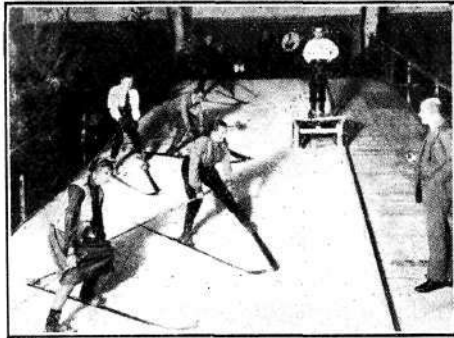
Ókor

Irta Pálffy György

A modern sportnak, amely Európából kiindulva meghódította az egész világot, úgy, hogy ma már jogosan mondhatjuk egyetemes emberi tevékenységnek, ősi multja van. E multnak történetét, a sport fejlődésének és kialakulásának történetét, valamint a sportnak az egyes népek társadalmi és kulturéletében elfoglalt szerepét egy új tudományág, a sporttörténetírás kutatja és magyarázza. A tudományos felkészültséggel dolgozó sporttörténetírás azonban csak napjainkban született meg. Éppen csak munkába kezdett és egészen szűz területen munkálkodik. Egy kétségtelen igazságot azonban máris kimutatott és pedig azt, hogy a sport nem a modern kor vívmánya, hanem együtt született és együtt fejlődött az emberiséggel. Minden kor és minden nép faj sportolt. A sportolás mikéntjében vannak ugyan különbségek, ezek azonban nem lényegesen fontosak. Kimutatta továbbá a sporttörténetírás azt is, hogy a sport és az általános művelődés kölcsönösen hatással voltak egymásra, hogy a sportolás és a sportolás szervezettsége egy-egy nép műveltségétől és általános világfelfogásától függ. Az az igazság, hogy a sport egykoru az emberiséggel, továbbá, hogy minden nép faj sportolt, egy más fejezetben (»Primitív népek sportja«) leli igazolását, itt célunk azon állítás igazolása lesz, hogy minden korbéli sportolt és hogy a sport fokmérője a kulturának.

Kezdjük a legrégebbi kultúrnépnél, az *egyiptomiaknál*. Sportjukról írott emlékek nem, csak képzőművészeti alkotások tanuskodnak. Ezek az emlékek azonban visszavezetnek bennünket a Kr. e. 2600 évig, sőt még messzebb. A XII. dinasztia uralkodása alatt épült Beni Hassán templomán és sírokon csodálatos plasztikai készséggel kidolgozott számtalan sportképpel találkozunk. A vadászaton és a lovassporton kívül különösen a labdajátékok, a birkózás, a torna és a vívás szolgáltatott bő séges anyagot szobrászatuknak és festészetüknek. Ha csodálkozással látjuk is, hogy a művész mily hozzáértéssel ábrázolta az álló és parterre birkózás legkülönbözőbb fogásait, ha meglepetéssel szemléljük is a változatos labdajátékokat, vagy a labdával folytatott zsonglörködést visszaadó festményeket; aligha lehet kétségünk aziránt, hogy a művész tárgyát nem a versenyszerű sport, nem a tömegsport szemléletéből merítette. Amit visszaadott, nem a nép, hanem a gazdagok szórakozása volt. A birkózók nem athléták, hanem akrobaták, a labdajátékosok zsonglörök és táncosnők voltak. A lovasok és vadászok a Fáraók vagy kíséretükből kerültek ki. Az »Istenek, királyok, papok« országában a szigorú kasztrendszer eleve kizárta a tömegsportot. Az egyiptomiaknál.

SPORTPÁLYÁK I.

1. Műhóval fedett mesterséges sípálya. — 2. Stuttgarti fedett pálya. — 3. A st. galleni lőtér. — 4. A párisi olimpiára készült tourellesi uszóstadion.

csak exkluzív sportról, illetőleg hivatásos erőművészek sportmutatványairól beszélhetünk. Versenyezni nem versenyeztek. Herodotos (Kr. e. 484—425) ugyan megemlékezik, de csodálkozással emlékezik meg egy Chemnis-ben tartani szokott vallásos versenyükről. Ugyanő beszéli el, hogy az olimpiai versenyek rendezésére felettébb büszke és dicsekvő eliséket azzal intették le »a világ legbölcsebb emberei«, az egyiptomiak, hogy versenyrendezésük csak akkor lenne tökéletes, ha Olimpiában nem hagynák indulni honfitársaikat. Nos, a bölcs tanácsadók tényleg távol-tartották maguktól az esetleges pártoskodás vádját. Érdekes azonban, hogy attól az időtől, amikor a görögök Egyiptomban is megkezdették gyarmatosító munkájukat, fokozatosan egyre több, később aránytalanul sok olimpiai győztes került ki az egyiptomiak sorából.

A *babiloniak és asszírok* képzőművészeti hagyatéka már nem olyan gazdag, mint az egyiptomiaké, és így sportjuk fejlettségi fokát nem állapíthatjuk meg pontosan. Tulteng a vadászat, a nyilazás ábrázolása. A vívást állítólag az asszírok találták fel. Mindezekből azonban csak arra szabad következtetni, hogy volt főúri sportjuk, amely a harcászat szolgálatában állott és semmi esetre sem arra, hogy tömegsportjuk is volt.

A *perzsák* sportjáról már írásbeli hagyományok is számolnak be. Így a görög történetíró Herodotos (Kr. e. 484—425), Thukydides (Kr. e. 471—396) és Xenophon (Kr. e. 434—355). A perzsa és a görög sport kétségtelen hatással voltak egymásra. A perzsákról kimutatható, hogy versenyeket rendeztek hivatásos ökölvívók és birkózók részére. Általában kedvelték a sportlátványosságot és Xerxes — Herodotos szerint — Hellespontoson való átkelését hajóverseny rendezésével ünnepelte meg. Addig azonban már nem jutottak el, hogy a verseny jellemképező erejét felismerték és kihasználták volna. A perzsa és görög sportfelfogás különbözőségét mi sem jellemzi jobban, mint egy Tigranes nevű perzsa főúr feljajdulása a thermopylei csata előtt, amikor megtudta, hogy az olimpiai győztesek jutalma egyszerű olajfa-koszorú: »Ó jaj, Mardonius, minő emberek ellen vezetsz te bennünket harcba, mikor azok nem pénzért, hanem a derékség jutalmáért harcolnak!« A perzsákról tudjuk, hogy kedvelt főúri sportjuk volt a lovaglás és a nyilazás. A stafétafutás (gyalogos, lovas, fáklyás), a perzsák révén, a perzsa háborúk után jött divatba Görögországban. Mint Xenophontól tudjuk, a perzsa ifjúsági nevelésben helyet kapott a sport. Azt, hogy a sport el volt-e és milyen formákban terjedve a nép között, nem tudjuk, lehet, hogy kizárólagosan a főúri körökben művelték.

Anélkül, hogy tömegsportról beszélhetnénk, feltaláljuk a sport nyomát a *zsidóknál* is. Az Ótestamentumban ugyanis csak sport-epizódokkal találkozunk, de nem versenyleírásokkal. Így a parittyázással (Dávid-Goliát harca), a birkózással (Jákob és az angyal), az uszással, a nyilazással, a köemeléssel, a vadászattal. Később Görögországot járt nemes ifjaik révén megismerkedtek a görög atlétikával is, azonban az a zsidóság körében nem tudott gyökeret verni.

A *phöníciaiak, lydiaiak* és egyéb kisázsiai ókori nép sportja görög befolyás alatt állott, lehet, hogy egyben-másban hozzá is járultak a görög sportkultúra kialakulásához.

Az eddig ismertett népek sportkulturája nem gyakorolt kimutatható, tartós befolyást a sport egyetemes kialakulására. Sportkulturájuk önmagában sem volt egyetemes, mert gyakorlásában nem vett részt minden társadalmi osztály. A kipusztult nép sírjába magával vitte sportját is. A sport egyetemessé, intézményessé a görögöknél fejlődött ki először s ezáltal a görögség a sportban is világtörténeti jelentőségre tett.

szert. Tulzás nélkül mondhatnók, hogy a görög sportnak nem lehet eléggé tulzó jelentőséget tulajdonítani. Az a sport, melyet a görögség teremtet meg, nem pusztult el alkotójával. Felköltözött az Olymposra, ahol az emberiség ideáljai örök életüket élik, majd korunkban ismét testet öltött, hogy dus ajándékait bőkezűen szétosztogassa az öt világrész minden népe között. Modern sportkulturánk, eltekintve lényegtelen formai elváltozásoktól, teljes egészében ó-görög örökség. Nem angol, vagy német, mert bármily sportszerető nép is az angol, sem ő, sem a világ összes népe együttvéve sem gyakorolt oly hatást a modern sportkultura kialakulására, mint az ó-görögség — egyedül.

Az angol nem alkotott, csak propagált. Ne tévesszen meg bennünket az angol műkifejezések sokasága. A box nem más, mint az ó-görög *püksz*; a rugby-nak és a hockey-nak kétségtelen őse a spártai episkuros; regatta-versenyeket a britek előtt harmadfélezer évvel rendeztek az Egei-tenger csendes vizén; a catch as catch can pontosan azonos a pankrationnal, stb. Nagyon sok műkifejezést ma sem tud pótolni egyetlen nép szótára sem. Gondoljunk csak az athléta, athlétika, gimnasztika, stadion, pentathlon, díszkosz, olimpiai verseny, halter, Marathoni futás stb. fogalmakra. Később még alkalmunk lesz a modern sport és antik mintaképe között párhuzamot vonni, az azonosságokra és hasonlóságokra rámutatni; előzőleg azonban megkíséreljük a sportnak az ó-görög műveltségben elfoglalt jelentőségét főbb viszonylataiban ismertetni.

A modern társadalmi életben fontos szerepet visz a sport. Mindennapi életünk ugyyszólván minden vonatkozásában kapcsolatban áll vele. Ezt a tényt egyszerűen kénytelen tudomásul venni az az olvasó is, aki nem művel egyetlen sportágat sem. Kevés művelt ember tudná megnevezni pl. Finnország miniszterelnökét, de feltétlenül ismeri, az újságból, képeslapból, moziból vagy rádióból, akár a villamoson elesett beszélgetésből megismerni kénytelen a Nurmi nevet, kénytelen tudni róla, hogy finn athléta.

Nem bujhat ki annak tudomásulvétele alól, hogy 1928-ban Amsterdamban olimpiai versenyeket rendeznek. Ma sok verseny társadalmi vagy politikai esemény, kísérője társadalmi vagy politikai ünnepélyeknek. A sport kivivta jogait a divatban és öltözködésben, a sajtóban és irodalomban, a képzőművészetben és színpadon, ma már politikummá lett, államszervezet irányítása mellett. Elismerjük, hogy rövid félszázad leforgása alatt csodálatos pályát futott meg, mégis azt mondjuk, hogy az ó-görög művelődésben még fontosabb szerepet vitt. Ennek igazolására az olvasót természetesen nem utalhatjuk mindennapi élete közvetlen megfigyelésére. Amire szükségünk van, amikor az ókori írók könyvei vagy szövegtöredékei, az ásatások során napvilágra került képzőművészeti alkotások, a diszvázáék fekete vagy vörös rajzainak alapján megkíséreljük beleélni magunkat a Krisztus előtti görög életébe, az a mából táplálkozó fantázia. Hogy fantáziánkat nyugodtan szabadjára ereszhessük, utavalóul egy történeti tényt említünk fel. A görögök Kr. e. a IX. sz.-ban rendezték meg az első olimpiai versenyt s azt egészen Kr. után 394-ig, tehát több mint 11 évszázadon keresztül minden negyedik évben rendszeresen megtartották. Mi 1928-ban fogjuk megrendezni Amsterdamban a kilencediket. Ezt tudva, nem csodálkozunk rajta, hanem ellenkezőleg, természetesnek tartjuk, hogy a görög írók munkáiban lépten-nyomon a sportéletből merített hasonlatokkal, kifejezésekkel és történetekkel találkozunk. Természetesnek találjuk, hogy a szobrászokat mily gyakran inspirálta a sporttéma. Gyakrabban mint ma. A 11 évszázados sportkultura mindent megmagyaráz. Joggal következtethetünk arra, hogy a görög sport fejlettebb volt, mint a miénk.

De honnan van az, hogy a görög sport ily magasra ivelt? Lelkesebb sportbarátok voltak, mint mi? Nem! A görög sport azért és annyiban áll fölötte a miénknek, mert több volt mint sport. Náluk nem kedvtelés, nem magánügy volt, hanem valami szent dolog. A valásból fejlődött ki és vele mindvégig a legszorosabb kapcsolatban maradt. Vallásos mondáik szerint a sportot és a versenyzést maguk az istenek találták fel. Már Homerosnál is mint a vallási szertartás szerves része jelenik meg. Olvassuk csak el Homerosnak Apollónt dicsőítő himnuszát:

»Mert Delos-sziget az, mely néked Phoibos Apollón
Legszebb emlékek helye: itt szoktak gyülekezni
Hosszuruhás ionok nejeikkel és gyermekeikkel.
Szívük öröme hevíül és vidám ünnepet ülnek,
Versenyt rendezvén öklöknek, dalra s karoknak.«

Sporttal ünnepelni, sporttal tisztelni az istenséget, eredeti görög gondolat. Angliában vasárnap nem sportolnak. Az Iliász és Odysseia még nem említi fel az olimpiai versenyt, de versenyzetett hőseit Patroklos és Achilleus temetési ünnepélyén. A temetés mindig vallásos szertartás. A halottak tisztelete mindig vallásos eszmékhez kapcsolódik. Ezzel párhuzamos jelenséget ujabban napjainkban mi is tapasztalhatunk. A világháboru elhunyt hőseinek emlékére rendezett staféta-futásokra gondolunk. A görögök időnként szabályosan megismétlődő nagy versenyei, mint az olimpiai, a pithiai, az iszthmosi és nemeai versenyek, mindig valamely istenség ünnepén és tiszteletére kerültek lebonyolításra, alkalmi versenyeket pedig valamely nagy nemzeti ünnep, illetve valamely nagy halott temetése vagy emlékünnepe alkalmával rendezték meg. Az öntudatos állami élet kifejlődése után önmagától kinálkozott fel a vallás szolgálatában álló sport az állami élet megerősítésére. A vallástól nem szakadt el, csak átalakult erkölcsi intézménnyé, a görögség legszebb erkölcsi intézményévé, ahogy Athén bölcs törvényhozója, Solon mondja Lukianos (Kr. u. 125—180) Anacharsis című munkájában.

Abban, hogy a vallási sportból állami intézmény vált, nagyban közreműködött az állami lét parancsoló érdeke: a katonai kiképzés szüksége. A kötelező katonai kiképzés alapjává téve, sem tűnt fel senki előtt kényszernek. Így a görög sport, amellet, hogy teljesítette egészségügyi hivatását, a társadalmi életben kétszeresen hasznossá vált, ugyanis mint a haza védelmére szolgáló katonai előkészítés, ugyanis mint a vallásos érzés növelésére szolgáló erkölcsi intézmény.

A sport tehát döntő jelentőséget nyert a nevelésben, melynek célja a görög férfi-ideál, a kalogathos anér (szép és derék férfi), azaz az »ép testben ép lélek« gyönyörű eszméjének megvalósítása volt. A sport révén vitték bele a nevelésbe azt az elvet, hogy az emberi értelemnek feladata a természeti adományok tökéletesítése, a hibák javítása. »Mert bizony nem tartjuk elégségesnek — mondja Solon Lukianos Anacharsisében —, hogy akár testben, akár lélekben úgy nőjjenek fel, ahogy a természet megalkotta őket, hanem szükségesnek tartjuk nevelésüket és tanításukat, hogy a tehetségesek még jobb kiképzést nyerjenek, a gyengék pedig, hogy lehetőség szerint megközelítsék a tehetségeseket.«

Es, hogy e törekvésüket a testnevelés terén siker koronázta, arra szobraik tanubizonyosság az utókor előtt. Itt mondjuk el azt a tényt, hogy a görög szobrászat sokszor megcsodált fejlettségét a sport szemléletének köszönheti. Nem a szobrászat vezette őket arra, hogy a kép-

zett emberi testben is meglássák a műalkotást, hanem fordítva, a tökéletes test nézéséből merítették ihletet az alkotásra.

De nemcsak a szobrászat és képzés fejlődött naggyá a sport szemléletén, hanem az orvostan is. Tudjuk azt, hogy a görögök csak későn, egész alaposan csak a késői alexandriai korban kezdték anatómiai alapokra fektetni az orvosi tudományt, addig ismereteiket a gimnáziumok meztelenkedő ifjúságának testén szerezték meg. Kezdetben az orvosi tudomány szorosán össze volt nőve a tréneri tudománnyal s a korai orvosi szakirodalomnak nagy munkájába került, amíg a nagy nyilvánosság önálló tudománynak ismerte el. A tréner azonban a nagy tömegek később sem szüntek meg orvosnak is tekinteni.

Az, hogy az ó-görög költészetnek mily bőséges anyagot szolgáltatott a sport, közismert. Homerostól Apollonius Rhodiusig és rajtuk keresztül a latin költőkig (Vergilius, Statius), egyetlen eposz sem mulasztotta el verseny-leirással élenkíteni a cselekményt. A görög lyrának soha el nem muló értékű alkotásai Pindaros, Simonides, Bacchylides, Euripides, Archilochos és mások által költött, u. n. epinikionok, a győztes athléták dicsőségét megőrzítő győzelmi dalok.

A sport segítette elő fejlődésében az építészetet is, amikor alkalmat nyújtott a legtökéletesebb gimnáziumok és stadionok emelésére.

Ha megemlítjük még, hogy a *szónokok* és *bölcselők* is méltónak tartották a sport fontosságáról értekezni, talán sikerült a görög sport művelődéstörténeti jelentőségét kellőképpen megvilágítani. E törekvésünk azonban nem sikerülhet teljesen, ha nem mondjuk el, hogy a sport legnagyobb jelentőségre a politikában tett szert, különösen azzal, hogy a panhellén törekvés leghathatósabb eszköze lett. A négy nagy nemzeti verseny, melyen minden görög állam szabad polgárának jogában állott résztvenni, fokozatosan növelte az örökké torzszalkodó kis görög államok között a faji összetartozandóság érzését, melyet a kisebb államok versenyei még jobban megerősítettek. Egyes városok versenyek megrendezésével iparkodtak nagyobb látogatottságra és így nagyobb jelentőségre szert tenni. Az olimpiai verseny is tulajdonképpen akkor biztosította be létét, amikor e célból Iphitos, Elis királya és Lykurgos, Spárta törvényhozója szövetkeztek s később is ilyen szerződések tették alapját a kisebb városi versenyek látogatottságának. A versengés tovább is folyt közöttük, de annak színhelyét a harcok mezejéről a stadionba tették át.

A görög sport eredetéről különböző magyarázatok kerültek forgalomba. Anélkül, hogy vitába óhajtánánk szállni velük, csak azt kívánjuk kijelenteni, hogy véleményünk szerint az éghajlati és talajviszonyok aligha lehettek döntő hatással. Más nép is élt a görögökével azonos éghajlati viszonyok között és mégsem teremtett ilyen egyedülálló sportkulturát. Ha a görög sport kialakulásánál külső tényező tekintetbe jöhet, akkor úgy hisszük, hogy azt a görög lakásviszonyokban kell keresni. A görögség s vele kulturája is városi falak között élt. Sportra elsősorban a városi embernek van szüksége, mert a falak között mozgás híján elsátnyul a teste. Csak fokozott, a szabadban végzett mozgással, sporttal biztosíthatja fennmaradását a létért folyó küzdelemben. A görögök nem azért sportoltak, mert éghajlatuk előnyös volt a sportolásra, hanem mert fokozott mozgásra volt szükségük, amit előnyösebb a szabadban végezni. Azonban nem esünk abba a tévhitbe, hogy ily külső okkal kellőképpen meg lehetne indokolni a görög sport eredetét, mert annak, véleményünk szerint, belső oka volt, ami a görögök lelki alkatában keresendő. Az ó-görög embert mindenekfelett mérhetetlen becsvágya jellemezte. Mindent uraló törekvése volt az, hogy kiemelkedjék a tö-

megeből, hogy első legyen. Mindig és mindenben versenyzett. És éppen ezzel multa felül a többi népfajt. És éppen a verseny az, amely révén a mindenkiben benne élő mozgáshajlam sporttá, testkulturává izmosodik. Tény az, hogy a görög versenyzés, az agonisztika megelőzte a rendszeres testnevelést, a gimnasztikát. Mindenestre gyökerében fogták fel az élet értelmét, amikor testnevelésüket a versenyzés alapjára fektették.

A modern testnevelés fogalmát a görögök a *gimnasztika* szóval fejezték ki. E szó magyarul meztelenkedést jelent. Ez a meztelenkedő testedzés jellemzi elsősorban a görög sportot. Megszabadították a testet az öt mozgásában akadályozó ruhától azért, mert csak így meztelenül edzhették meg az időjárás viszontagságaival szemben. Gimnasztikájuk csupa olyan sportágból állott, melyek állandó mozgást igényelve, megóvták a testet a lehülés ellen. Meztelenkedő testnevelésük három részre tagozódott: u. m. athlétika vagy agonisztika, szphairisztika és orchesztikára.

Az *athlétika* vagy agonisztika, magyarul versenyzés, vagyis a tulajdonképpeni gimnasztika magábafooglalta a különböző versenyszámokat, u. m. futás (stadionfutás, diaulosfutás, dolichosfutás és fegyveres futás, melyek megfelelnek a mai rövid-, közép- és hosszútávu futásoknak), ugrás, diszkoszdobás, gerelyvetés, birkózás, ökölvívás és a mai catch as catch can-nek megfelelő pankration. Tudva azt, hogy egymagában egy sportág sem fejleszti harmonikusan a testet, a gimnasztika minden ágát gyakoroltatták ifjúságukkal, illetve a futás, ugrás, gerely- és diszkoszvetés, valamint a birkózás összefogásával a pentathlon név alatt egy új versenyszámot teremtettek.

A *szphairisztika* szó a különféle, nagyváltozatosságú labdajátékokat foglalta magában. E sportág, mint gyógytorna, különös kedveltségnek örvendett s alkalmazásukról Galenos (Kr. u. 131—200), a híres orvos külön könyvet írt.

Az *orchesztika* (magyarra mozdulatművészet szóval lehetne fordítani) a különféle táncokat és a szerek nélkül végzett mozdulatformákat jelentette, amelyek elsősorban a rugalmasságot, a hajlékonyságot, a mozdulatoélszerűséget növelték. Lukianos (Kr. u. 125—180) többre becsülte magánál a gimnasztikánál, mondván: »Az összes testedzési formák között egyik sem alkalmasabb és szebb, mint ez, mert ez a testet ügyessé és hajlékonnyá képezi ki, a legnagyobb fokú könnyedséget és ügyességet juttatja neki, hogy mindenféle formát felvehessen és amellet az erőt és kitartást a legnagyobb mértékben gyarapítja«. (De saltatione 71.)

A *gimnasztikában* magában két egymástól élesen elütő irányzatot különböztethetünk meg. Az egyiket *spártai*, a másikat *athéni* testnevelési rendszernek szokták nevezni. Különbség közöttük az, hogy Spárta minden tekintetben katonai állam lévén, a gimnasztikát teljesen a katonai szolgálat előkészítésére használta fel, míg Attikában lényegében ugyanazt a célt szolgálta, amit napjainkban a sport: szívet, lelket felüdítő, felfrissítő szórakozást nyújtott. A többi görög államok sajátos államformáik szerint, vagy az egyik, vagy a másik rendszert alkalmazták ifjúsági testnevelésükben.

Az agon (versenyzés) formájába öltöztetett gimnasztika hamarosan meghódította a görög kulturával érintkező népeket. A görög gyarmatok és leányvárosok természetesen idegenben is, mint faji hozzátartozandóságuk legjellegzetesebb bélyegét, hiven ápolták az agon eszméjét. Annyira, hogy a Krisztus körüli századokban az olimpiai versenyeken a gyarmatok versenyzői domináltak az elsőséget. Az ő közvetítésük révén jutott az athlétika Itáliába.

Nem lehet kétséges az, hogy az *etruszkok* fejlett sportkulturája a Graecia Magna sportoló görögjeinek köszönheti létét. Sajnos, ennek a sajtáságos jellemű népnek történetét alig ismerjük, a fennmaradt festmények és a sirok mozaik-képei azonban rákényszerítik az embert arra a véleményre, hogy a görögökön kívül nem volt a világnak még egy olyan népe, amely oly lelkes szeretettel ápolta volna az athlétikát és a sportok egyéb ágait, mint az etruszkok.

A *rómaiak* görög és etruszk közvetítéssel ismerkedtek meg a sporttal. Megismerkedtek vele, de fel sohasem melegedtek iránta. Az athlétikát a katonai kiképzésben nem alkalmazták, katonai kiképzésük sokkal szigorubb volt, semhogy az egyéniséget fejlesztő liberális gimnasztika helyet foglalhatott volna benne. A rómaiak nem sportoltak, de minden más népnél fanatikusabb nézői voltak a versenyeknek. Az athlétika náluk teljesen a professzionátusok kezébe került, de még így is fokozatosan eltörpült jelentőségben az igazi élet-halálharcra menő cirkuszi játékok, gladiátorharcok, lóversenyek mellett. A császárság korában mindezek a sportok a nyilvános embermészárlás sportjává alacsonyodtak le, melynek erkölcstelensége nem csoda, hogy kihívta maga ellen az ujonnan megszülető világ, a kereszténység legmélyebb ellenszenvét. A klasszikus agon nagy eszméjét a császárkori Róma amfi-teátrumainak vértől áztatott porondján végezték ki.